

BEVEZETŐ
A FORDULAT
22. SZÁMÁHOZ

Kísértet járja be Európát – a *populizmus* kísértete. Szent hajszára szövetkezett e kísértet ellen a régi Európának minden hatalma. Akad-e ellenzéki párt, amelyről kormányon levő ellenfelei nem híresztelték, hogy *populista*? Akad-e ellenzéki párt, amelyik nem vágta vissza a *populizmus* megbélyegző vádját a haladottabb ellenzékieknek éppúgy, mint reakciós ellenfeleinek?

A Kommunista kiáltvány kezdő sorait parafrázálva akár azt is gondolhatnánk, hogy 2017-re a populizmus váltotta fel a kommunizmus elképzelését, egyszerre nyitva újra a fel-szabadulás történelmi perspektíváját az elnyomottaknak és jelentve fenyegetést a mindenkorai *establishment*nek. Azonban a populizmus sohasem volt egy mozgalom, hanem legfeljebb a politizálás egy módja, ezért a populistáknak nincs és nem is lehet kiáltványuk, amiben kifejteneik nézeteiket, céljait, törekvéseiket. Az egységes elméleti bázisból fakadó populista politika hiányában pedig jellemzően a populizmusok értelmezői vitatkoznak a dolog jelentéséről és jelentőségéről.

A populizmus fogalma, mely a 2008-as gazdasági világválság óta legújabb virágkorát éli a társadalomtudományi elemzésekben, éppen tisztázatlansága miatt állít komoly kihívást a kritikai elméletek elé. A tudományos és a közéleti fősodor diskurzusaiban a populizmus egyértelműen negatív értéktöltettel jelenik meg, mivel az a fennálló társadalmi és politikai renddel szemben pozicionálja önmagát. A baloldali szerzők számára a populizmus fogalma ennél jóval nagyobb dilemmát jelent, mivel sokszor még az is vita tárgyát képezi, hogy a populizmus alapvetően progresszív vagy regresszív társadalmi forma, vagy éppen egy olyan jelenség, melybe nincs semmilyen előzetes értéktöltet kódolva? Ez a dilemma annál is aktuálisabb, mivel az elmúlt években, évtizedekben felemelkedő populista politikák gyakran jobboldali, szélsőjobboldali formákban artikulálódtak, ahogy azt Gagyi Ágnes elemezte a *Fordulat* 21. számában, illetve Kováts Eszter a jelen számban. A jobboldali populizmus hullámai pedig sokszor még az egalitáriánus elkötelezettségű, a nép pártján álló társadalomtudósok számára is kétségessé teszik, hogy úgy általában a populizmusnak van-e bármiféle emancipatív politikai tartalma, vagy pedig ezt a populizmus logikájába beleláttni nem más, mint értelmiségi projekció.

Emellett a kritikai diskurzusokban fel kell merülnie annak a kérdésnek is, hogy a populizmus fogalma, mely egy alapvetően politikai szempontú értelmezési keret, összeegyeztethető-e a termelésfókuszú marxista elemzésekkel? Nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben a kritikai társadalomelméletek terén felemelkedő legnagyobb hatású populizmuselmélet – Ernesto Laclau és Chantal Mouffe munkája – teljesen szakít a marxi elemzési kerettel és lemond a populizmus normatív keretezéséről. Laclau és Mouffe a politikát posztstrukturalista nézőpontból vizsgálják, melyben az nem a termelési viszonyokhoz kapcsolódik, hanem az egyének pozícióinak, igényeinek és szövetségeinek a diszkurzív formálásából ered, és így semmilyen értékrend nincsen előzetesen kódolva benne.

A populizmus eltérő definíciói közül Marco D'Eramo írása nyitja a *Fordulat* aktuális számát. Szemben a legtöbb szerzővel, akik a populizmus történetét sokszor 2008-tól, de legfeljebb a 19. századtól kezdik el, D'Eramo az antikvitásig nyúl vissza, és úgy érvel, hogy a populizmus egyidős a politizálással. Azonban szerinte ez sohasem öndefiníció, hanem a mindenkori hatalmi rendszerek által a hatalom legitimációját megkérdőjelezőkre ütött stigma. Szerinte így a populizmus kifejezést megvédezőként használó, mindenkori népellenes politikák között sokkal nagyobb a koherencia, mint a populistának nevezett politikák között. D'Eramóhoz hasonlóan a történelemben mindig jelenlévőnek fogja fel a koncepciót Ernesto Laclau – akinek a fogalom körül Slavoj Žižekkel folytatott harcias vitáját Kiss Viktor elemzi tanulmányában – populizmusdefiníciója is. Azonban D'Eramóval szemben Laclau szerint a populizmusnak van inherens lényege is, mégpedig egy olyan politikai logika formájában, amely mindig különböző kielégítetlen népi igényeket fűz láncba, mely igényeket aztán egy szimbolikus ügy vagy személy körül kristályosít ki. Bár Laclau és Žižek szellemi hátszaga egészen hasonló – mindketten egyfajta, Jacques Lacan pszichoanalitikus megközelítésével átszőtt posztmarxizmust művelnek –, azonban a populizmusról szóló 2000-es évek eleji vitájuk mégis kíméletlen volt. Míg Laclau szerint a populisták az osztályharc csak egy partikuláris alesete (volt), addig Žižek szerint a tartalmilag üres populizmus logikája nem válhatja fel az antikapitalizmust és annak osztályalapú rendszerét. Így bár Laclau számára a populizmus – mint a politika valódi logikája – nem bír normatív töltettel, ugyanakkor jelenléte önmagában mégis értékkel bír, mivel visszavezeti a politizálást a mai posztpolitikai demokráciákba. Ezekkel az álláspontokkal szemben recenziójában Merényi Miklós a *mainstream* populizmuselméletek egyik kurrens sztárjával, Jan-Werner Müllerrel száll vitába, aki szerint a populizmus a képviseleti demokrácia állandó, sötét árnyéka, amely szerinte csak jobboldali politikák formájában jelenik meg.

Omar Hassan tanulmánya a 21. századi baloldali populizmus egyik iskolapéldáját, a Podemos sikerét elemzi, mely már nem csak intuitív módon populista, hanem tudatosan Laclau és Mouffe elméletét használva lett sikeres. Hassan egy tradicionális baloldali nézőpontjából radikális kritikát fogalmaz meg a Podemos, és ezen keresztül Laclauék elmélete felé is, számon kérve a párton a mozgalmiságtól való elszakadást, az antikapitalista álláspont feladását és a belső demokrácia hiányát. Ugyancsak a virágzó dél-európai populizmussal foglalkozik tanulmányában Lafferton Sára, aki az elmúlt évek két nagy sikerű olasz populista politikusának, Silvio Berlusconié és Beppe Grilloé pályakezdését hasonlítja össze. Írásában azt elemzi, hogy az olasz társadalom mely strukturális problémái járultak hozzá ahhoz, hogy radikálisan különböző ideológiai hátterűk ellenére rövid időn belül két erősen hierarchizált és mediatizált mozgalommal bíró populista vezér is fel tudott emelkedni az olasz politika színpadán.

Kováts Eszter tanulmányában is nagy hangsúlyt kap az, hogy a populista politikák nem légyüres térben, hanem mindig erős, de a fősodorbéli politika által nem tematizált társadalmi konfliktusok hálójából emelkednek ki. Cikkében a „genderideológia” ellen szerveződő jobboldali mozgalmak nem egyszerűen egy társadalmi progresszióval szembeni ellenmozgásként jelennek meg, hanem annak a társadalmi tüneteként, hogy a posztpolitikai neoliberális demokráciák számtalan társadalmi követelést és konfliktust tabusítanak és kimondhatatlanná tesznek, ezzel járulva hozzá a rendszerellenes populista mozgalmak fel-emelkedéséhez. Az esettanulmányokat a brit John Clarke-kal készített interjú zárja, mely az 1980-as évekbeli Stuart Hall–Bob Jessop-vita tárgyát képező, eredetileg a thatcherizmus leírására megalkotott autoriter populizmus fogalmának az aktualitását vizsgálja. Az interjú ezen felül azt is körüljárja, hogy mi az autoriter populizmus viszonya a neoliberalizmushoz, illetve hogy a fogalom hogyan segíthet hozzá a Brexit megértéséhez.

A *Fordulat* 22. száma a populizmus kritikai megértésének többféle, sokszor egymással is vitában álló álláspontjait mutatja be. Így ennek a lapszámnak a célja nem az, hogy egynemű választ adjon arra a kérdésre, hogy mi a populizmus, hanem csakis az, hogy vitára és gondolkodásra ösztönözzön. Mert csak akkor tudunk az *Éljen a baloldali populizmus!* és a *Le a jobboldali populizmussal!* felkiáltásoknál mélyebbre ásni, ha a populizmus fogalmának jelentését és hasznosságát nem vesszük eleve adottnak.

Domschitz Mátyás és Nagy Kristóf
a *Fordulat* szerkesztői